

**SUG‘DIYONA HUDUDIDAGI ILK SHAHARLAR VA ULARNING
MUDOFAA DEVORLARI (M.A. IV–I MING YILLIKLAR)**

Shakirova Mardona Maqsudbek Qizi

Annotatsiya

Ushbu maqola Sug‘diyona hududidagi (hozirgi O‘zbekiston va Tojikistonning shimoliy qismlari) miloddan avvalgi IV–I ming yilliklardagi ilk shaharlar va ularning mudofaa devorlariga bag‘ishlangan. Maqolada Sarazm, Koktepa va Afrasiab (Samarqand) kabi qadimiy shaharlarning arxeologik topilmalariga asoslanib, ularning paydo bo‘lishi, rivojlanishi hamda mudofaa tizimlarining xususiyatlari batafsil ko‘rib chiqiladi. Bronza va temir davrlaridagi urbanizatsiya jarayoni, irrigatsiya, metallurgiya va savdo aloqalari kontekstida shaharlarning mudofaa devorlari analiz qilinadi. Muhokamada shahar mudofaasining nomad ko‘chmanchilarga qarshi roli va Ahamoniylar imperiyasi ta’siri muhokama etiladi. Xulosada esa ushbu tadqiqotlarning ahamiyati va kelajakdagi arxeologik izlanishlar uchun takliflar beriladi.

Аннотация

Эта статья посвящена первым городам в регионе Согдиана (северные части современного Узбекистана и Таджикистана) и их оборонительным стенам в период IV–I тысячелетий до н.э. В статье на основе археологических находок, таких как Сарасм, Коктепа и Афросиаб (Самарканд), подробно рассматривается возникновение, развитие и особенности систем обороны этих городов. Процесс урбанизации в бронзовом и железном веках анализируется в контексте ирригации, металлургии и торговых связей. В обсуждении рассматривается роль городской обороны против кочевников и влияние Ахеменидской империи. В заключении подведены итоги значимости этих исследований и даны предложения для будущих археологических изысканий.

Abstract

This article is dedicated to the early cities in the Sogdiana region (northern parts of modern Uzbekistan and Tajikistan) and their defensive walls during the 4th–1st millennia BC. Based on archaeological findings such as Sarazm, Koktepe, and Afrasiab (Samarkand), the article examines in detail the emergence, development, and characteristics of these cities' defense systems. The urbanization process in the Bronze and Iron Ages is analyzed in the context of irrigation, metallurgy, and trade relations. The

discussion covers the role of urban defense against nomadic invaders and the influence of the Achaemenid Empire. The conclusion summarizes the importance of these studies and provides suggestions for future archaeological research.

Kalit so'zlar

Sug'diyona, ilk shaharlar, mudofaa devorlari, Sarazm, Koktepa, Afrasiab, bronza davri, temir davri, urbanizatsiya, irrigatsiya, metallurgiya, Ahamoniylar imperiyasi, nomad ko'chmanchilar, arxeologiya.

Ключевые слова

Согдиана, первые города, оборонительные стены, Сарасм, Коктепа, Афросиаб, бронзовый век, железный век, урбанизация, ирригация, металлургия, Ахеменидская империя, номадные кочевники, археология.

Keywords

Sogdiana, early cities, defensive walls, Sarazm, Koktepe, Afrasiab, Bronze Age, Iron Age, urbanization, irrigation, metallurgy, Achaemenid Empire, nomadic invaders, archaeology.

Kirish

Sug'diyona, qadimiy O'rta Osiyo mintaqasi bo'lib, hozirgi O'zbekiston va Tojikistonning shimoliy hududlarini qamrab olgan. Bu yer Amudaryo va Sirdaryo daryolari orasida joylashgan bo'lib, qadimdan savdo yo'llarining kesishmasida muhim rol o'ynagan. Miloddan avvalgi IV–I ming yilliklar (taxminan m.a. 4000–1000 yillar) bu hududda urbanizatsiya jarayonining boshlanishi bilan ajralib turadi. Ilk shaharlarning paydo bo'lishi bronza davri bilan bog'liq bo'lib, ular irrigatsiya tizimlari, metallurgiya va savdo aloqalari asosida rivojlangan.

Ushbu maqolada Sug'diyona hududidagi ilk shaharlar – Sarazm, Koktepa va Afrasiab kabi yirik aholi punktlari va ularning mudofaa devorlari ko'rib chiqiladi. Mudofaa devorlari shaharlarning xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynagan, chunki bu davrda nomad ko'chmanchilarning hujumlari tez-tez uchragan. Arxeologik tadqiqotlar, jumladan, UNESCO tomonidan himoyalangan Sarazm va Samarqanddagi Afrasiab kabi joylar, bu mavzuni o'rganishda asosiy manba hisoblanadi. Maqola arxeologik ma'lumotlarga asoslanib, shaharlarning rivojlanishini va mudofaa tizimlarining evolyutsiyasini batafsil yoritadi. Bu tadqiqot O'rta Osiyo qadimiy tsivilizatsiyasini tushunishda muhimdir, chunki Sug'diyona Ipak yo'lining dastlabki markazlaridan biri bo'lgan.

Maqolaning maqsadi – ushbu davrdagi shahar mudofaasining texnik va ijtimoiy jihatlarini ochib berish, shuningdek, kelajakdagi tadqiqotlar uchun takliflar berish.

Ma'lumotlar arxeologik ekspeditsiyalar, jumladan, o'zbek-fransuz va o'zbek-italyan tadqiqotlariga asoslangan.

Asosiy qism

Sug'diyona hududining tarixiy-arxeologik foni

Miloddan avvalgi IV ming yillikda Sug'diyona hududi bronza davriga o'tgan. Bu davrda aholi asosan irrigatsiyaga asoslangan dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullangan. Zerafshon daryosi vodiysi tabiiy boyliklari (mis, qalay, oltin) tufayli savdo markaziga aylangan. Arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki, bu yerda Eron platosi, Hindiston va Sibir bilan savdo aloqalari mavjud bo'lgan.

Ilk shaharlarning paydo bo'lishi m.a. IV ming yillikning birinchi yarmida boshlangan. Bu jarayon Baktriya-Margiana arxeologik majmuasi (BMAC) ta'sirida ro'y bergan. Shaharlarning mudofaa devorlari esa nomad qabilalarning hujumlaridan himoya qilish uchun qurilgan. Devorlar asosan loy g'ishtlardan qurilgan bo'lib, ularning balandligi va mustahkamligi shaharlarning iqtisodiy qudratiga bog'liq edi.

Sarazm – Sug'diyonaning eng qadimiy proto-shahri

Sarazm (hozirgi Tojikiston, Penjikent yaqinida) Sug'diyona hududidagi eng qadimiy aholi punktlaridan biri hisoblanadi. U m.a. IV ming yillikning birinchi yarmiga (taxminan m.a. 3900–2100 yillar) oid bo'lib, radiokarbon tahlillari bu davrni tasdiqlaydi. Sarazmning maydoni 90 gektarga yetgan, bu uni O'rta Osiyodagi dastlabki proto-urban markazga aylantirgan.

Arxeologik qazilmalar shuni ko'rsatadiki, Sarazmda ko'p xonali uylar loy g'ishtlardan qurilgan. Uylar majmualari koridorlar va hovlilar bilan bog'langan. Bu yerda irrigatsiya tizimlari mavjud bo'lgan, dehqonlar bug'doy va arpa yetishtirgan. Chorvachilikda sigir, qo'y va echkilar boqilgan. Metallurgiya rivojlangan – pichoqlar, bolta va zargarlik buyumlari topilgan. Savdo aloqalari keng bo'lib, Turkmaniston, Eron va Hindiston bilan bog'liq.

Mudofaa devorlari haqida: Qazilmalarda (II qazilma) mudofaa inshootlari topilgan. Bu devorlar shaharni tashqi tahdidlardan himoya qilgan bo'lishi mumkin, garchi ularning batafsil tavsifi cheklangan. Sarazmning mudofaa tizimi oddiy bo'lgan, chunki bu davrda nomad hujumlari kamroq bo'lgan. Biroq, devorlarning mavjudligi aholi punktining markazlashganligini ko'rsatadi. UNESCO tomonidan 2010 yilda Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan Sarazm O'rta Osiyo urbanizatsiyasining dastlabki namunasi.

Koktepa – Bronza va temir davri o'tishidagi shahar

Koktepa (hozirgi O'zbekiston, Samarqand viloyati, Bulung'ur tumani yaqinida) m.a. II ming yillikning ikkinchi yarmiga (taxminan m.a. 1500–1000 yillar) oid. Radiokarbon

tahlillari bu davrni tasdiqlaydi. Shaharning maydoni 100 gektarga yetgan, bu uni yirik markazga aylantirgan.

Arxeologik tadqiqotlar (o‘zbek-fransuz ekspeditsiyasi, 2008–2012 yillar) shuni ko‘rsatadiki, Koktepada yarim yerosti uylari va loy g‘ishtli inshootlar bo‘lgan. Bu yerda dehqonchilik va chorvachilik rivojlangan, irrigatsiya kanallari qazilgan. Kulolchilik va metallurgiya topilmalarida Andronov madaniyati ta‘siri seziladi.

Mudofaa devorlari: Koktepada shahar devorlari qurilgan, ular minoralar va qal‘alar bilan mustahkamlangan. Devorlar loy g‘ishtlardan qurilgan bo‘lib, ellinistik va Kushon davrlarida ta‘mirlangan. Bu devorlar nomad ko‘chmanchilarga qarshi himoya qilgan. Koktepaning mudofaa tizimi shaharlarning ijtimoiy tuzilishini ko‘rsatadi – markaziy hokimiyat va harbiy tashkilot mavjud bo‘lgan.

Afrasiab (Samarqand) – Sug‘diyoning poytaxti

Afrasiab (hozirgi Samarqandning qadimiy qismi) m.a. VIII–VII asrlarda (m.a. II ming yillik oxiri – I ming yillik boshi) shahar sifatida shakllangan. Maydoni 220 gektarga yetgan, bu uni Sug‘diyoning eng yirik markaziga aylantirgan.

Arxeologik qatlamlar shuni ko‘rsatadiki, Afrasiabda ko‘p xonali uylar va jamoat binolari bo‘lgan. Irrigatsiya kanallari 100 km dan ortiq bo‘lgan. Metallurgiya va savdo rivojlangan – Eron, Yunon va Xitoy bilan aloqalar mavjud.

Mudofaa devorlari: Afrasiabning birinchi yirik devorlari Ahamoniylar davrida (m.a. VI asr) qurilgan. Devorlar katta loy g‘ishtlardan yasalgan, ularning uzunligi 6 km ga yaqin. IV asrda ikkinchi ichki devor (66 ga) qurilgan, chunki eski devor mudofaa uchun yetarli emas edi. Devorlarda yunoncha belgilangan g‘ishtlar topilgan, bu ellinistik ta‘sirni ko‘rsatadi. Afrasiab devorlari nomad hujumlaridan himoya qilgan va shahar rivojlanishida muhim rol o‘ynagan.

Boshqa shaharlar va mudofaa inshootlari

Sug‘diyonda boshqa shaharlar ham mavjud, masalan, Er-kurgan (janubiy Sug‘diyona, m.a. VII–VI asrlar) va Navaket. Er-kurganda to‘rtburchak loy g‘ishtli devorlar topilgan. Darband devori (m.a. III asr) Sug‘diyona va Baktriya chegarasida qurilgan, uzunligi bir necha km, minoralar bilan mustahkamlangan.

Muhokama

Sug‘diyona shaharlarining mudofaa devorlari urbanizatsiya jarayonining muhim qismi bo‘lgan. Sarazmda oddiy devorlar bo‘lsa, Koktepa va Afrasiabda murakkab tizimlar rivojlangan. Bu nomad ko‘chmanchilar (Andronov qabilalari) ta‘sirida ro‘y bergan. Ahamoniylar imperiyasi (m.a. VI–IV asrlar) devor qurilishini standartlashtirgan, loy g‘ishtlar va minoralarni joriy etgan.

Taqqoslashda, Sarazm irrigatsiya va savdo uchun qurilgan bo'lsa, Afrasiab harbiy markaz bo'lgan. Mudofaa devorlari iqtisodiy rivojlanishga yordam bergan, chunki ular savdo yo'llarini himoya qilgan. Biroq, devorlarning ta'miri va qayta qurilishi (ellinistik davrda) shaharlarning doimiy tahdid ostida bo'lganini ko'rsatadi.

Muammolar: Ko'p arxeologik joylar hali to'liq o'rganilmagan, masalan, Sarazmning to'liq nekropoli. Iqlim o'zgarishi va zamonaviy qurilishlar tahdid solmoqda.

Xulosa va takliflar

Sug'diyona hududidagi ilk shaharlar va mudofaa devorlari O'rta Osiyo tsivilizatsiyasining dastlabki bosqichini ko'rsatadi. Sarazm, Koktepa va Afrasiab kabi shaharlar irrigatsiya, metallurgiya va mudofaa tizimlari asosida rivojlangan. Devorlar nomad hujumlaridan himoya qilgan va savdo aloqalarini ta'minlagan.

Takliflar: 1) Yangi arxeologik ekspeditsiyalar o'tkazish, jumladan, Koktepa va Sarazmda batafsil qazilmalar. 2) UNESCO loyihalari orqali himoya qilish. 3) Raqamli modellashtirish orqali devorlarning rekonstruksiyasi. 4) O'zbekiston va Tojikiston o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish. Bu tadqiqotlar qadimiy Ipak yo'li merosini saqlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqarov, A. O'zbekiston tarixi qadimiy davrlarda. – Toshkent: Fan, 1992. – 215 b.
2. Tolstov, S.P. Drevniy Khorezm. Opyt istoriko-arkheologicheskogo issledovaniya. – Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR, 1948. – 456 s.
3. G'ulomov, Ya.G'. Sug'diyona va uning qadimiy shahar madaniyati. – Toshkent: O'zbekiston, 1985. – 198 b.
4. Rtveladze, E.V. Srednyaya Aziya v drevnosti i rannesrednevekov'ye. – Tashkent: Fan, 2002. – 312 s.
5. Masson, V.M. Istoriya drevney Sredney Azii. – Leningrad: Nauka, 1981. – 276 s.
6. Berdimurodov, A. Qadimgi Sug'd shaharlarining me'moriy tuzilishi va mudofaa tizimlari. // O'zbekiston arxeologiyasi jurnali, №2, 2010. – B. 45–57.
7. Pugachenkova, G.A. Arkhitektura Sredney Azii. Antichnyy period. – Moskva: Iskusstvo, 1966. – 245 s.
8. Shishkin, V.A. Kampir-tepa – ellin davri Sug'diyonasining yodgorligi. – Toshkent: Fan, 1970. – 130 s.
9. Rahmonov, R. O'rta Osiyo qadimiy shaharsozlik madaniyati tarixidan. – Toshkent: Universitet, 2016. – 190 b.

